

Олена БІЛИК – учениця 11-А класу Полтавської гімназії № 6, авторка поетичних, прозових творів і публіцистичних нарисів. В одинадцять років дебютувала з книжечкою “Перший колосок: Вірші та казки” (Полтава, 2007), з того часу друкувалася в періодиці та шкільних виданнях, брала участь у літературних конкурсах. 2012 року перемогла в конкурсі творчих робіт “Допис у газету”, який уже втретє проводила кафедра журналістики ПНПУ імені В. Г. Короленка, та виборола перше місце в обласному конкурсі “Пам’ятати не можна забути” в номінації “Літературний твір”.

НА БЕРЕЗІ РІКИ ЖИТТЯ

Оповідання

Улюбленою книгою Марусі була “Україна в вогні” Олександра Довженка. Перечитувала її багато разів і щоразу відчувала, нібито це про неї написано, про її важку долю, зламану фашизмом...

Із Німеччини повернулася вже літньою жінкою. Мала там чоловіка, дітей, онуків, жила з ними начебто в злагоді, любові, достатку, та жодного дня не минало, аби не кололо серце й не мучила думка: ти понівечена ворогом, позбавлена ним Батьківщини і власного щастя назавжди. Та ще й, можливо, проклята, бо вижила, коли гинули мільйони, бо маєш за собою важкий гріх...

* * *

Чорним вороном увірвалася війна в Україну. Нищила села, руйнувала міста, виморювала народ. Поїдала країну. Люди боролися, як могли. Фронт, скільки життів він забрав! А ворог і далі летів... Зиркаючи чорними очима на місце, де ще не впало його пір’я; залишаючи за собою пустку; страхаючи майбутнє, шукаючи нових і нових жертв. І знаходив.

Того дня фашисти ввійшли в Марусине село. Німецький перекладач наказав від імені командувача зібрати всіх дорослих і старих біля сільської ради. Хто не явиться – смертна кара. Люди йшли, боячись смерті, на смерть. Хіба ж дурні, хіба ж не розуміють?! Криком голосили, криком, що, як востаннє, виривався з грудей.

– Милуйте смерті, дітей малих повна хата! – не здержуючись, проридала жінка з колони.

– Мовчати! А то і діти твої за тобою підуть! Швидше!

І йшла, і рвала волосся на собі, і падала непритомна від горя...

– Господи, спаси і сохрани... Дітей спаси, Господи! Нехай згинуть кати від гніву Твого,

Господи... Порятунк дай, Господи... – молилася.

Цією жінкою була Марусина мама.

А сама Маруся лишилася в хаті з братом і сестрою. Іванці було 22 роки, Марусі – 17, Миколці – 13. Горе оповило село. В хаті – немов душі нема: мовчать. Моляться. Маму забрали!..

– На смерть, Марусю... – ледь удержуючи плач, мовила Іванка.

– Не смій так, чуєш, не смій! – зірвавшись на сестру. – На збори! Ясно тобі, на збори!

– На збори все село зібрали б, усе... Пропали ми. Пропали. Усі померемо.

– Де мама? Іванко, де мама?

– Пішла мама.

– Куди пішла?

– Не знаю, Колю. Не ятри душу, не знаю.

– Піду я.

– Миколко, куди?

“До мамі!” – хотіло вирватись із грудей. Усе розумів.

– У сарай, на сіно.

– Ну йди, братику, йди.

І пішов. Тим часом на площі збори. Німець виступає. Голос захриплий, зухвалий, гидкий:

– Хто жити хоче?

– Всі жити хочуть! Але ви ж дасте? Змії прокляті, щоб вас земля не носила!

– Не твоє собаче діло, чи буде мене земля носити, чи ні! Мою долю не тобі вирішувати, а навпаки. Так що краще змирись з тим, що тепер – це все наше! І порятунку не буде.

– Буде! Буде порятунок, іроде! З лісу наш порятунок прийде! Прийде! Птахою швидкою прилетить! Заклює тебе до смерті.

– Навіть якщо й прийде, ви його не дочекаєтесь! Швидше. Солдати! До готовності. Під стіну, негідники!

І вбивали. Ставили по шестеро до стіни й на очах в інших розстрілювали. Спиною ставили – боялися в очі глядіти. Скільки зневаги в тих очах було, скільки жалю... Аж болить як!

– За що? За що, проклятий, ти мені віку коротиш? Чи ти мене сотворив? Чого ти життя моє зболене губиш?..

І не байдуже тим солдатам, і серце, може, й крається. Та де?! Наказ є наказ! Один ряд згубили, другий. Наступний!.. Стоять – і страх зник. Один, два, три, чотири... Марусина мати – п'ята. І тут звідки не візьмись Миколка вискакує і – до матері на руки! До сина похитнулася – промахнувся солдат.

– Не стріляти! Стій! Не стріляти!

А Миколка обернувся спиною до матері – і ворогу в очі кричить:

– Усе бачив! Усе бачив! Мене! Мене стріляй! Залиш маму! Стріляй, ну ж бо! В очі глянь мої – не боюсь! Бачиш – не боюсь тебе! Зостав маму! Зостав! Мене стріляй!..

– Геть! Забирайтесь до дому! Радій, що син сміливий! У ноги йому кланяйся – і будь щаслива, що народила. Сину дякуй! Геть!

– А інші?! – до жаху злякалась. Навіть коли спиною до вбивць стояла – не так боялась, як коли синочок вискочив. Посивіла. Зовсім посивіла.

– Сказав – забирайтесь! Тільки мертвих заберіть!

Миттю спорожнів майдан. Та й скільки їх було там – ледь більше десятка селян – тих, що живі залишилися. Чоловіки ховали загиблих – дозволено було. Мати з Миколкою додому побігли. Настася, так звали її, вмивалася слізьми і толком дочкам своїм нічого пояснити не могла. Миколка сидів біля матері – німий, неживий мов, і дивився в стіну. Багато витерпів, багато всього побачив, назавжди цей день відіб'ється в його пам'яті. Аби не збожеволіти. А мати то плакала, то молилася, то сина до себе так притискала, ніби забрати його кудись мають. Отямилася. Дочкам розповіла, що на майдані коїлося. Як вона жива зосталась, як Миколка врятував... Одне тільки не зрозуміло для матері: як так, що синок того вбивцю зупинив?!

...Німець сидів у глибокій задумі. За свої сорок з лишнім років він багато чого побачив, зробив, пережив. Але цей хлопчик! Він його вразив. Його очі! Вони на мить зійшлись поглядом... Просто хотів кинутися на нього і загризти, як голодне вовчєня! Стільки ненависті!..

А сказився як, коли зрозумів це! Людей відпустив, сам у хату, подали від усіх. Подали від себе, але все глибше в себе! Він шакал. Він проклятий шакал. І правду чоловік сказав – не зносить його земля. Не довго залишилося. Смерть прийде, скоро. Це прокляття... Не витримував.

Його внутрішня напруга наростала. Він розстрілює людей. Ні за що! Ставить обличчям до стіни? Боїться? Боявся, що одного разу побачить погляд, який його спустошить. Побачив. Аби не збожеволіти, аби не збожеволіти...

– Гансе! Шміте! командир застрелився! – українською вигукнув перекладач.

До вечора село заспокоїлося. Тіло Августина Крехтерга повезли до Німеччини, а тут лишився молоденький капітан Віктор Трагенберг і солдати. Німці позаселяли людські хати. У Марусину на ніч прийшло двоє підстаркуватих солдатів і капітан. Молоденька, струнка, приваблива дівчина впала йому в око відразу: цілий вечір погляду від неї не відводив. Солдати ж спочатку грали в карти, потім стали випивати. Капітан не забороняв. Одна чарка, друга, третя... Язик розплітався, хоробрості додавалося.

Стара Настася пішла в сарай із Миколкою: той ніяк не міг відійти від пережитого, а тут ще “квартиранти”... Маруся сиділа в кутку кімнати на ослінчику, а Іванка то їсти, то випити німцям підносила... Зморилася дівчина та й відпросилася в Марусі до матері, ненадовго.

А Маруся й не думала про щось страшне. В голові сотню разів прокручувалась думка, чому той німець так на неї дивиться?! А як сподобалась? Він вродливий, молодий, розумний, мабуть... Але німець. Не приведи горе, ще закохається... Вона ніколи не відчувала такої знемоги. Очі підвести боїться. А перелякана ж – зранку он що звідали!.. Чому німець убив себе? Той німець, що всіх убити хотів. Чому? Коля... Колю шкода. Бідний братик, що ж він пережив за цей день. Вона, мабуть, і не при розумі була б після такого. А той ще й німцю кричав щось. Дитина смерті надивилась. А допомогти як? А допомогти чекати звідки? Нема звідки. Нікому вони не потрібні. І ще Віктор цей, дивиться, ніби з'їсти хоче. Ох, горе-горе...

– А, Віку, дивись, яка гарна! Таки де ж ця моя молодість гуляє? – промовив один німець до Віктора, але той не слухав.

– Твоя гуляє десь? Хм, а моя ще ось де! Курте, а музика в цій хаті є? – інший.

– А що, танцювати хочеш? Ну, мені вже точно не по роках...

– А я би молодуху розважив! Ха-ха-ха...

– Ха-ха-ха, Марку, не жартуй так. Он глянь – капітан як зачарований.

– А мені байдуже. Перевіримо інстинкти!

Захмелілий Марк устав і ввімкнув радіо. Маруся відірвалася від думок і глянула на нього. Батькове старе радіо... Німець п'яний...

– Що, солоденька, потанцюємо?

Не зрозуміла, чого він хоче від неї:

– Вибачте, а... але...

Марк підхопив її і притис до себе. Маруся подряпала йому обличчя.

– Зараза! Курте, бачив? Нічого, будеш моєю!

– Марку! Геть! – Віктор не стримав своєї люті і дістав зброю.

– Ой, ой, убий мене, синку! Не доріс ще, щоб мені наказувати! Те, що в тебе дід із високим чином, а ти капітан зараз – нічого не значить! Не сам добився! Так що стули пельку і сиди тихо!

– Я сам усього добився. Я учився, я намагався бути кращим із кращих. Не тобі мене судити.

– Ти? Навіть у людину вистрілити не зможеш. Захочу, зараз скручу оце дівчисько, а ти мені нічого не зробиш! Захочай цяцьку і піди освіжись!

– Марку, заспокойся! – протверезився Курт, – залиш дівку, ходімо...

– Та нізащо. На принцип ітиму!

– Марку, вб'ю!

– Спробуй! – і потягнувся цілувати Марусю...

Бідна дівчина так перелякалася, що й слова не могла сказати: лише відмахувалася він старого німця і дивилася закам'янілими очима на Віктора – молила про допомогу.

Ні, рука не залякла. Вистрілив. Марк, як божевільний, востаннє глянув на Марусю й осів їй до ніг. І тут у грудях – ніби камінь упав, і голос повернувся! І вже би на все село закричала, але Вік підступив до неї і затулив рукою рот.

– Тепер краще помовчати! – страшний.

Такий гарний, але такий страшний. Очі світилися, як у звіра. Зблизька його шкіра здавалася такою ніжною, красиві широкі брови, великі й глибокі очі, пухкі губи, які тепер вигнулись у кутиках. Вона роздивилася його. Він вродливий.

– Усе буде добре! Тепер, – промовив Вік українською з акцентом. – Курте! Зроби щось з цим! – указав на лежачого на підлозі Марка: той був живий, але ранений.

– Куди його?

– Твої проблеми! І не повертайся сюди! Бо ви мене дістали!

– Гаразд. Вибач. Він п'яньенький. Кожен би почав верзти дурниці...

– Але ж ти не почав! Іди.

І Курт потяг Марка з хати. Віктор зайшов, зачинив двері. Потім усадив онімілу від страху Марусю на стілець і знову пильно її розглядав. Закохався, а гарна ж!.. Він такий чудовий, він її врятував, але для чого? Щоб самому познущатись? Ні, він з такою ніжністю дивиться на неї... Ні.. Він не зробить нічого поганого. Закохалась...

– Випий. Тобі стане краще. Тебе відпустить, – простягнув Марусі склянку бурого напою, який пили Курт і Марк.

– Ні... – ледь вимовила, але за секунду вилла в себе огидне пійло. Наче якесь тепло розлилося по грудях.

Її справді відпустив переляк, і тепер вона заплакала. Як маленька дівчинка, заплакала. Віктор її ніжно обійняв, а вона, заспокоївшись, поклати голову йому на груди.

– Нічого не бійся зі мною! – Вік.

– А я й не боятимусь... Захистиш?

– Захищу. І любитиму тебе, – і він так палко поцілував її, віддавши все своє тепло, всю ніжність. Маруся відповіла тим самим.

– Прости мене, Господи, за гріх мій, прости і благослови!.. – молилася, дивлячись на сплячого Віктора.

* * *

Зараз вона сиділа на березі річки. Сльози одна за одною котилися по зістарілому обличчю і падали у воду. Її очі були кольору неба – такі ясні. Але в них стільки болю...

Із самого ранку прийшла сюди. І ще не скоро збиралася йти. Колись, як мала років дев'ять, тут вона востаннє бачила батька живого. Татусь привів її і сказав, що коли буде важко, щоб приходила до річки. Уперше прийшла того ж року, після батькової гибелі. Убили його... Стільки сліз змила ця річка з її долонь, стільки страждань. Згадуються батькові слова, що тільки тут вона знайде спокій, а всі спогади забере з собою шумна вода. Усе своє дитинство Маруся провела на цьому березі. І от тепер, коли нарешті повернулася в Україну, – знову тут. Вона задихалася від спогадів; вони терзали її і без того змучене серце...

А батько був правий. Шумна вода забирає біль, ніби змиває його. Спогади плинуть за течією і більше не тривожать її. Вона це відчувала. Прийшов момент, коли потрібно покласти всьому край. Знала, що так більше тривати не може. Їй часто марилося минуле. Воно так здавлювало серце, що й жити іноді не хотілося. А тут, біля річки, зрозуміла, що не можна жити одним минулим. Чому? Тому що його не вернеш. А забути – важко. От так і промучилася життя, проплакала. А зараз їй легко. Пригадає вже все до останнього – і забудеться! Тільки одне залишиться... Гріх за нею. І боїться знову, і марить знову. От відпустила б. Але не прощає їй минуле. Не хоче забути. Усе тягне і тягне. Немов життя – ріка. Отак усі – за течією, а в Марусі мов камінь до ноги прив'язаний. І як уже не силкувалася його скинути – не відпускає... І гадала – аби вже на дно тягнув, так ні – проти течії, назад. І моментами припиняла боротися: втону – то втону. Знеслилася. О, той гріх...

* * *

...Від того вечора ще з місяць німці окупували село. Потім пішли.

Вони зустрілися за селом. Маруся, тремтячи від холоду, ховалася під Вікову шинель. Він гладив її волосся, то говорив різні дурниці, то лагідно цілував. А тоді, переборовши себе, промовив:

- Ми йдемо...
- Куди ми йдемо?
- Ні, золото, ти не зрозуміла... Ми йдемо...

Німці.

- Куди?
- Сьогодні зранку отримали наказ відбувати в Німеччину. В них плани змінилися.
- Але ми ж з тобою... Але ж... Я кохаю тебе.
- І я тебе кохаю. Ти ж відчуваєш, як тремтить моє серце, коли ти поруч. Чуєш, квіточко! Я повернуся за тобою. Повернуся.

- Коли?
- Скоро. Через місяць. Може, навіть швидше. Чи пізніше. Але в кожному мить будь готова, що я прийду.

- І що далі?
- Ми втечемо! Від усіх! Поїдемо в Німеччину.

- Я не зможу покинути Колю, матусю і сестру! Я не зможу поїхати!

- Миленька моя, але ж війна закінчиться!
- Скоро?
- Я не знаю, але вона повинна закінчитись!

От тоді ми й разом повернемося!

- Ти обіцяєш мені?
- Обіцяю... Люблю тебе.

І вони пішли...

Село збезлюдніло. Жінки позалишалися самі. Мужі їхні на фронті, чи німцем забрані, чи на небі давно. Важко, ох як важко...

Минуло три місяці.

- Іванко, що ж буде?

– А що буде? Продовження роду, Марусю. Господи, як ти так могла? Чим ти думала? З ким ти була? З німцем паршивим, який нас ледь не повбивав! Чи не бачила твоя ясна голівка, що не любить тебе, що кине тебе, що як поїде, так і забудься про нього!?

- Він кохає мене. Він обіцяв...

– Що обіцяв, сестричко? Що – гори золоті тобі обіцяв? Чи красунею неземною тебе називав?

– Приїхати обіцяв. За мною... Мамі не говори тільки! – вже не стримуючи сліз мовила Маруся.

Серце боліло, плакало також від образи. А що, коли сестра й справді права? А вже чотири місяці вона носить під серцем його дитинку. Чотири місяці... Невже він справді отак нею скористався? Побавився, а тепер не потрібна! І не

приїде, ні, тепер він уже не приїде. Навіщо вона здалась йому? Нікому не потрібна – хто ж її з дитям захоче? Мати ріднесенька кожен день нагадує, яка погана дочка виросла, яка безсоромниця і щоб краще була не родилася... Люди головою покивають, коли бачать її: “Огидниця... Як спаскудилася! Добре, що отець умер – та й не бачить гріха. А Настася то очі відводить... Хіба ж винна, що дочка халамидна?..”

А Маруся жаліє, що батька нема. Він би зрозумів, він би підтримав. Завжди любив її: як провинилася в чому – мати бити хоче, а вона, малесенька, до батька. Заховалася за татом, спасіння просить. А він говорить матері, що нехотючи дочка пакості наробила, що не буде більше... І тут же згадується, як колись мама хату вибілила. Стомилася, пішла спочити трішки, бо жарко, та й корову скоро доїти треба. А Маруся спустилась до льоху, узяла щітку, ту, що нею білилось, налила води у відро, крейди насипала – та й давай по-новому колу йти. Половину хати вимастила – мати двері прочиняє. Нічого не сказала – за серце схопилася й ледь не впала. Кричить! Батько з хати вибіг – а що ж таке? А Маруся навтьоки. Тато стоїть, маму заспокоює, сміється, аж за живіт тримається... Вона ж у садок втекла та й чує, як мати на батька кричить, що він завжди за Марусю заступається “і їй з рук все сходить!” Вилізла на черешню, сидить і не рухається. Знає, що як мати з прутиком приїде – всі ніжки сині будуть. Сидить із годину десь, аж ноги потерпли. Чує раптом, іде хтось. Листя під ногами шурхоє, несучи страх...

- Марусько, мила, ти тут?

- Тут, тату... На дереві.

- Ха-ха-ха, то ти чого туди залізла?

– А щоб мама не дістала! Бо як вийшла з хати, то зразу мені кричить: “Заб’ю!”

- Дурненька моя, злязь. Ніхто тебе бити не буде!

- Ага, а хата?

- Та вибілив я заново. Ходімо в хату, а то холодно.

- Тату...

- Га?

- А здійми мене, бо ноги потерпли.

- Лізь на плечі, вредино ти моя!..

Згадує, а серце кров’ю обливається. Як же тата не вистачає. Мати, ніби збісилася, день і ніч, що є сили, пиляє Марусю, ріже по живому за німця того, за дитинку майбутню, та й ненавидить ніби, ще з дитинства ніби ненавидить. Вона завжди Марусю до батька ревнувала, ніби той любив її більше...

Сидить зараз біля річки, а вода тече... так безтурботно. Сутеніє. Хмари темні збираються над її головою, а додому не хоче йти. Один Коля – радість і відрада. Здається, що тільки він

і розуміє її, і любить. А сестра, а сестра що? Чоловік її на фронт пішов, і дітей у них три роки немає... Теж картає Марусю, чого? Зовсім не розуміє. Може, заздрить? Хтозна. А Віктор, її любий Вік, якого так палко кохала... покинув її. Зрадив. За що їй така доля зараз? За те, що неслухняною була, поки росла? Не може Бог за такі дрібниці так карати. Може, за якісь батьківські чи прабатьківські гріхи? А хто його знає? Боїться на люди показуватись, бо, крім того, що війною озлоблені, ще й образу за її вчинок на неї мають: як ворони на м'ясо, кидаються. І терзають, терзають душу... Нема тому краю.

Минув іще місяць...

– Де ти був стільки часу? Чому так жорстко вчинив зі мною? – в істеричі біла Маруся кулачками в груди Віктору, а він то цілував їй руки, то обіймав, то гладив живіт, який уже добре підріс. Маруся ридала, а він утішав, молив пробащення, говорив, що кохає її ще сильніше, ніж тоді, що не зможе без неї, якщо вона не простить...

Автомобіль легенько підстрибував на камінні. Вони їхали швидко...

Він тихо підкрався вночі до їхньої хати. Постукав у вікно, ніхто не виходить. Тоді ще раз. Миколка, не бажаючи тривожити Марусю, яка спала з ним в одній кімнаті, вийшов сам на вулицю.

– Колю...

– Здрастуйте, а вам чого вночі треба? – прошепотів Коля, бачачи, як чоловік приклав до губ палець.

– Колю, я німець. Я Віктор. Я прийшов за Марусею.

– А... то це ти майбутній батько, неземна її любов?

– Що значить твоє “майбутній батько”?

– А те і значить, німцю, що вагітна вона. І знаєш, скільки горя пережила за весь цей час, після вашого виходу з села?

– Чому?

– А тому, що все село кляне її через те, що з тобою була, через те, що німця народити має.

– Колю, пробач мене. Я заберу її звідси до себе – в Німеччину. Я домовився, ми сьогодні до ранку перейдемо границю, нас довезуть. Чуєш, довірся мені... Я тобі обіцяю – я вбережу її. Після війни ми повернемося. Мій батько все знає – він допоміг зробити нові документи... Там її чекає краще майбутнє, ніж тут.

– Але...

– Ти любиш її?

– Дуже, вона моя ріднесенька сестричка, я бажаю добра їй... але...

– Тоді іди і розбуди її, тільки тихенько...

– Як я можу тобі довіряти, якщо ти тоді її покинув?

– У мене просто не було можливості раніше приїхати. Я створював там рай для неї. Я люблю її. Клянуся тобі, що в неї буде все.

– Чекай, німцю... Але якщо ти обманюєш – знай, що я виросту.

– Добре. Ти справжній брат.

Коля привів сонну Марусю, яка не розуміла, що коїться. Побачивши Віктора, вона ледь не зомліла, але той підхопив її і сказав, що потрібно спішити.

– Матері скажи: вночі Маруся тебе розбудила і сказала, що приїхав німець і забирає її з собою. А від того, що її тут не поважають і їй буде дуже важко виховувати дитину, вона згодилася поїхати з ним, – толкував Віктор хлопчику.

– Скажи, що я прошу простити мене... мамі, й Іванці також скажи. Коленько, братику, я люблю тебе більше за все на світі. Ти найкращий. Я, коли приїду, – обов'язково тобі напишу. Не забувай мене, рідний... – схлипуючи, Маруся обняла Колю, – я люблю тебе, чуєш, і завжди буду поруч з тобою, у твоєму серці. А ти в моєму. Я повернуся, лише війна мине. Я знайду тебе. Братику, клянуся. Богом клянуся, рідненький!

– І я тебе люблю! Будь щаслива з ним. Прощай...

І вони розійшлися. На краю села німця чекав автомобіль. Вони сіли і відправилися в місто, на вокзал. Мовчали. Віктор усе боявся заговорити і лише дивився на живіт. Він скоро стане батьком. У нього буде син. Він буде бігати з ним зранку, буде виховувати в ньому чоловіка, буде любити його більше за життя. Потім навчить військової справи, як його учили, але в армію не віддасть, бо ж знає, що там коїться. Або й дочка буде. І стане такою красивою, як Маруся... Кохана, вона його серце. Він так мучився в тій Німеччині без неї. Він працював. Його сумління не відпускало робити от так – необдумано. А тепер – тепер щастя. Він забрав свою кохану, везе її туди, де безпечно, де все владнав. У них тепер буде власне житло – тут, звичайно, не без дідової допомоги обійшлося, і документи в Марусі нові – тепер вона буде Мартою Трагенберг, його законною дружиною. І чорт з тим, що вони ще не одружувались, головне – документи, а каблучку він їй подарує, і повінчаються. Він усе для неї зробить.

А Маруся... Марусю вбивало оте братове “прощай”. Чому? Невже вони більше ніколи не зустрінуться? Вона Богом клялася – значить, усе зробить, щоб повернутися. Чому братик прощався, ніби назавжди. Ніби все... Що все? Вона не зможе не дотриматися клятви – бо гріх то. Як же тяжко. Здається, що зараз зупинить автомобіль і вискочить з нього, і босоніж додому побіжить. І терпіти буде оті воронячі

погляди односельців, усе терпітиме, аби поруч із рідними... Але Віктор – він теж рідний... І тут вона не витримала й заплакала, впавши йому на груди. До вокзалу залишалося ще хвилин сорок...

– Золота, я не думав, що все затягнеться на такий тривалий час... Але я створював затишок для нас... Нам тепер є де жити... і ти моя дружина.

– Я так чекала, я стільки плакала... Я вже думала – що все... Покинув. Зачекай, як це дружина? А коли...

– Ми повинчаємось, але те все в Німеччині. Там тобі буде добре. Нам буде добре – трьом. І ще, тепер ти будеш Мартою, добре?

– Я обожнюю тебе. Дякую, що повернувся...

– Дякую, що дочекалась.

І все. Обірвалася на цьому їхня розмова. Вони дібралися мовчки, потім сіли в поїзд. Усе. Поїхали з України.

* * *

У Німеччині їй жилося безтурботно. Вона любила свого чоловіка, вони вінчалися у церкві; народила сина, якого назвали Ніколасом, на честь брата. Тепер уже Марта познайомилася з батьками Віктора. Він багато працював, але любив її над усе. Маруся писала додому, але відповіді на жоден із листів не було. А писала багато. Плакала, часто плакала, проклинаючи цю окаянну війну. Вона боялася, що вдома якась біда. Але все було нормально.

Зранку, коли виявилось, що Марусі нема, Миколка розказав, як усе сталося. Мати, звичайно, засмутилась, але не подала вигляду, казала, що так, напевне, буде краще для всіх. І листи, листи, котрі Маруся присилала, вона читала з нестерпним болем, плакала, але ніколи не відповідала на них. І нікому їх не показувала. Скільки разів Миколка питався в неї, чи немає новин від Марусі, – та, як партизан: “Нічого немає і не буде, сину. Забула вона нас, мабуть. Тож і ми про неї не згадуємо...”. Миколка кричав, що так не можна, що вона рідна... Але мама все ж не змогла її пробачити.

Сильно побивалась Маруся спочатку, а потім родина, діти затягнули її у свою суєту. Через пару років після її приїзду в Німеччину народила ще двох донечок-близняток, а згодом – сина. Здавалось, живе як у казці. Діти і чоловік її шанують, усе гаразд. Але туга за домом, ностальгія не давала спокійно спати. Її постійно мучили жахливі сни, в яких з’являвся Коля, плакав і просив про допомогу, вона кидалась обійняти його, а він щораз розчинявся, і вже далеко десь його голос лунав: “Грішиш – клятви не дотрималась... не пишеш навіть...”. Та й як не

пише, як забула? Щомісяця лист новий відсилає – а відповіді нема...

Віктор не знав, що робити. Але й поїхати з Німеччини тепер неможливо – служба. Війна закінчилася провалом німецьких військ, а служба все одно триває. Йому запропонували переїхати у Регенсбург. Хоч і не Мюнхен, де жили раніше, і не Берлін, але там посада. А що втрачати? Переїхали. Квартиру в Мюнхені не продавали – лишили, може, згодиться. А десь через рік у Віктора помер дідусь, відписавши йому все своє майно в Берліні, тож там подружжя і пробувало до старості.

Діти росли, одружувались, народжували батькам онуків. Усе було чудово, та Марусю думка про рідний дім не відпускала. Вона згрішила перед родиною, перед Богом... А 1993 року Віктор помер. У дітей свої сім’ї, Марусю тепер ніхто не тримав. Правду кажучи, її й раніше не тримали, але сама не хотіла залишати Віктора. А тепер, коли його не стало, вирішила, що поїде в Україну і знайде брата й сестру. Матері, напевне, вже давно немає...

І ось зараз вона тут, на березі річки. Все життя пробігло перед очима. А куди тепер іти? До батька на кладовище – просити в нього прощення, а потім і маму там знайде. По дорозі їй зустрічались люди, але вона нікого не впізнавала, та й і її не пізнати було. Сильно змінилася, хоч і схожа на матір – така ж сива зробилась, як вона після того розстрілу. Але Маруся від старості тепер... Ось уже на кладовищі – і шукати нікого не потрібно. Поруч біля батькової могили – мамина. Прибрано. Тут прибрано, отже, доглядає хтось, тут живе, знайде рідненьких!..

– Прости, таточку, прости, мамочко! Простіть мене, що зрадила. Люблю і любила вас... І все життя пам’ятала, і все життя серце камінь униз тяг. Ви там, на небі, бачите мене? Бачите, як зістарило мене горе, бачите – на колінах стою! Загляньте ж ви мені й у серце, у душу погляньте і простіть мене... Пережила, відмучила... Мене та туга зсередини поїдала... Простіть. Я пам’ятала. Я й листи писала, але не доходили, мабуть... Люблю вас, рідні!

І тут їй на плече лягла чиясь рука. Теплом повіяло. Маруся обернутись боїться. Тихо так на кладовищі, лише вітер тополі колише, а листя дякує йому за те, шепочучи. Маруся піднялась: тепер перед нею постав високий чоловік, не дуже старий, але й молодим його не назвеш. Кашкет кидав тінь на обличчя, а вуста лиш скривились у кутиках, ніби він мав заплакати. А очі... На Марусю дивились усе ті ж, що і 50 років тому, дитячі Миколчині очі.

– Вернулась... – промовив чоловік, і по його зморщеній щоці потекла сльоза. Коля обняв Марусю, і вони разом заплакали.

